

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 10, 2011 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 331.101.262

В. І. Саричев,

к. і. н., доц., Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

В роботі на тлі подальшої ідейно-теоретичної розробки проблем світової економічної глобалізації з боку політико-економічних наукових еліт розвинутих країн зроблено аналіз теоретичних підходів вітчизняних науковців-економістів у цьому напрямку. Висвітлені основні сфери та процеси глобалізації світової економіки, фактори її прискорення та загрози.

The work against further ideological and theoretical development of the global economic challenges of globalization by political and economic elites research developed countries the analysis of theoretical approaches national scientists and economists in this direction. Highlights the key areas and processes of globalization of the world economy, its acceleration factors and threats.

Ключові слова: глобалізація, світова економіка, людський розвиток, глобалістика, світовий економічний простір, глобальне управління.

Key words: globalization, the global economy, human development, global studies, world economy, global governance.

Вступ. Світова економічна система на сучасному етапі розвитку людства відчуває великі зрушення в усіх сферах створення матеріальних благ та їх розподілу. Головною рушійною силою розвитку людства стає глобалізація. Предметне вивчення глобалізації є актуальним не тільки в його теоретичній площині, але й з точки зору визначення конкретних шляхів розвитку людини як, з одного боку, творця всіх багатств на планеті, а з іншого – головної цінності та головного капіталу, які мають держави. Саме ці чинники світового розвитку зумовили становлення нового наукового напрямку – глобалістики.

Сучасна глобалістика, на думку проф. М.А. Шелелєва – наука, що вивчає світ як систему цілісність, розкриває найбільш загальні закономірності, проблеми і суперечності розвитку людства у його взаємодії з навколишнім світом, а також закони управління світовим розвитком [2, с. 90]. Такий підхід дає підстави для визначення пріоритетності економічної глобалістики в теоретичних засадах розв'язання цієї сучасної світової проблеми.

Отже, не випадково сучасна західна економічна думка спрямована на дослідження глобальних процесів в економіці. Особливо вагомими є результати їх аналізу в ґрунтовних працях М. Алле, І. Валлерстайна, М. Кастельса, Т. Левітта, П. Ратленда, Ф. Фукуями, Д. Хелда, П. Друкера, Л. Туроу, М. Уотерса тощо.

Значно просунулися вперед у дослідженнях сутності глобалізації, наслідків її впливу на господарський комплекс російські вчені-економісти Е. Акіпова, Л. Андреева, Л. Бляхман, Е. Кочетов, В. Овчинников, П. Таранов Ю. Яров. Альтернативні підходи до оцінки глобалізації узагальнені у наукових доробках Н. Абдулгамідова, О. Бузгаліна, С. Губанова, Р. Кучукова, А. Савки, Ф. Утора та ін.

Постановка завдання. Тому метою нашого дослідження є виявлення системоутворюючих характеристик економічної глобалізації, що стали результатом теоретичного дослідження в працях вітчизняних вчених-економістів та визначення масштабів її впливу на економічну динаміку України, людського розвитку зокрема. Така мета викликає необхідність вирішення таких дослідницьких завдань:

- виявити та структурувати об'єктивні основи розвитку глобальних процесів світової економіки;
- оцінити негативні наслідки та загрози глобалізації світової економіки;
- проаналізувати перспективи інтеграції України у глобальний економічний простір.

Результати дослідження. Одним з перших вітчизняних дослідників процесу глобалізації економіки в Україні став проф. С.І. Соколенко. Він зазначає, що у сферу інтересів цієї науки входять проблеми світового характеру, які або зачіпають інтереси широкого кола держав чи навіть усього світового співтовариства, або ж ті, що вимагають рішучих дій на основі колективних зусиль з метою усунення загальної загрози або запобігання регресу в умовах життя людей. Він вважає, що серед науковців цей термін став розхожим і уживається в різних аспектах. Нерідко він використовується як синонім інтернаціоналізації господарського життя і вродання національних економік в світогосподарську систему, або як еквівалент лібералізації міжнародної торгівлі та інвестування, або навіть як інший вираз процесу інтеграції національних господарств. Така термінологічна «безрозмірність» вносить плутанину і заважає розумінню цього історично нового і дійсно важливого процесу. Соколенко С.І. у монографії «Глобалізація і економіка України» з цього приводу зауважує: «Галузь економічної науки, яка займається ключовими планетарними проблемами сучасності і майбутнього людської цивілізації, одержала назву «глобалістика» [6].

Висування глобалістики на передній план було пов'язане з необхідністю осмислення протиріч, що загострилися до цього часу, і інших проблем глобального масштабу. Сам термін «глобальні проблеми» уперше з'явився на Заході в 60-і роки ХХ століття, там же вперше була дана їхня сучасна інтерпретація. Західні вчені намагалися за допомогою природничо-наукових методів і комп'ютерної техніки відповісти на питання про шляхи вирішення глобальних проблем, що призвело до появи глобальної моделювання. Його ініціатором став Римський клуб, до якого сходив перше, вузьке розуміння предметного поля глобалістики, що окреслює його межі вивченням глобальних проблем. Воно ґрунтувалося на застосуванні глобальних підходів до масштабних, комплексних світових проблем, що відбивають зростаючу взаємозалежність усіх країн світу, з акцентом на довгострокові наслідки цих проблем. Глобалістика представлялась в основному як актуальний напрямок наукових досліджень глобальних проблем сучасності.

У відповідності до нових тенденцій розвитку цивілізації у світі склалася глобальна фінансова система, яка за думкою проф. Н.В. Стукало виступає як суб'єктно, інструментально, інституційно та функціонально структурована багаторівнева система, основним елементом якої є глобальний фінансовий ринок. Глобальна фінансова система включає фінансові інститути (глобальних інститутів регулювання фінансової діяльності та глобальних суб'єктів фінансової діяльності) та глобальний фінансовий ринок, взаємодія яких забезпечується використанням глобальних фінансових інструментів. Основними суб'єктами глобальної фінансової системи виступають центральні банки країн, світові фінансові центри, або великі міста, транснаціональні банки, транснаціональні компанії, міжнародні фінансові організації, інституційні інвестори, у тому числі пенсійні, інвестиційні фонди, страхові компанії, а також видатні особистості, провідні фінансисти. До глобальних фінансових інструментів відносяться загальноприйняті (кредитні, валютні, фондові) й композитивні, що пов'язані з розвитком фінансового інжинірингу та передбачають формування нових, складніших інструментів, що поєднують у собі елементи частини або усіх вивезаних. Беручи до уваги масштабність глобальної фінансової системи, її всеохоплюючий характер та складність механізму функціонування, можна говорити лише про її становлення та поступове формування на даному етапі розвитку світової економіки [2, с. 95].

Для порівняння зауважимо, що професор соціології Каліфорнійського університету (США) М. Кастель визначив глобалізацію як «нову капіталістичну економіку», перерахувавши як основні такі її характеристики: інформація, знання і інформаційні технології є головними джерелами зростання продуктивності і конкурентоспроможності; ця нова економіка організується переважно через мережеву структуру менеджменту, виробництва і поділу, а не окремих фірм, як раніше; і вона є глобальною [3].

На думку проф. О. М. Сазоньця глобалізацію світової економіки можна охарактеризувати як посилення взаємозалежності і взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, що відбивається в поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили, інформації і знань [4].

В свою чергу в науковій монографії «Глобализация и экономическое развитие: национальный аспект» Ю. В. Макогон дає більш широке визначення глобалізації: «Глобалізація – це процес, який створює економічну, фінансову, торгову, інформаційну та інші системи. При цьому наднаціональні економіки, капітали, цінні папери і т.і. розглядаються не як проста сума економік, валютних, інформаційних і інших систем окремих держав, а як цілісні гео-економічні, геофінансові, геоінформаційні та інші поля, які у сукупності формують планетарні життєво активні поля» [5, с.70].

Процес глобалізації охоплює різні сфери світової економіки, а саме:

- зовнішню, міжнародну, світову торгівлю товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності;
 - міжнародний рух чинників виробництва (робочої сили, капіталу, інформації);
 - міжнародні фінансово-кредитні і валютні операції (безвідплатне фінансування і допомога, кредити і позики суб'єктів міжнародних економічних відносин, операції з цінними паперами, спеціальні фінансові механізми і інструменти, операції з валютою);
 - виробничу, науково-технічну, технологічну, інжинірингову і інформаційну співпрацю.
- Базуючись на дослідженнях відомих вчених в галузі глобалізації, можна констатувати, що сучасна глобалізація світової економіки виявляється в таких процесах:
- поглиблення, перш за все, інтернаціоналізації виробництва, а не обміну, як це мало місце раніше;
 - поглиблення інтернаціоналізації капіталу, що полягає у зростанні міжнародного руху капіталу між країнами, перш за все, у вигляді прямих інвестицій;
 - глобалізація продуктивних сил через обмін засобами виробництва і науково-технічними, технологічними знаннями;
 - формування глобальної матеріальної, інформаційної, організаційно-економічної інфраструктури, що забезпечує здійснення міжнародної співпраці;
 - посилення інтернаціоналізації обміну на основі поглиблення міжнародного поділу праці, зростання масштабів і якісної зміни характеру традиційної міжнародної торгівлі;
 - збільшення масштабів міжнародної міграції робочої сили. Вихідці з бідних країн знаходять застосування як некваліфікована або малокваліфікована робоча сила в розвинених країнах;
 - інтернаціоналізація тиску виробництва і споживання на навколишнє середовище, що викликає зростання потреби в міжнародній співпраці, спрямованій на розв'язання глобальних проблем сучасності.

При цьому і світова економічна практика, і дослідження вчених-економістів об'єктивно доводять наявність головної системоутворюючої характеристики економічної глобалізації, що полягає у її прискоренні з розвитком людства. Основні фактори прискорення економічної глобалізації представлені на рис. 1.

Аналогічної думки дотримуються і проф. І. Л. Сазонєв, але в своїх дослідженнях він доводить притаманність для процесів глобалізації розвитку міжнародного інвестування, інтегрованих корпоративних структур та залучення у соціальні процеси корпорацій [7, с. 95].

Переважає більшість науковців пов'язують процеси глобалізації з тенденціями інтернаціоналізації процесів використання людського капіталу. М. Головатий зазначає, що більшість провідних зарубіжних науковців поєднують глобалізацію передусім з інтернаціоналізацією сучасної економіки та її наслідками, хоча і визнають, що глобалізація абсолютно не сприяє помітному зниженню нерівності, тому він надає таке визначення глобалізації: «Глобалізація – процес обміну товарами, послугами, капіталом та робочою силою, що виходить за межі державних кордонів і набуває форм постійної та неухильно зростаючої міжурядової інтеграції економік. Глобалізація пов'язана із сукупністю найгостріших, життєво важливих світових загальнолюдських проблем, вирішення яких потребує об'єднання зусиль усіх народів і держав» [2].

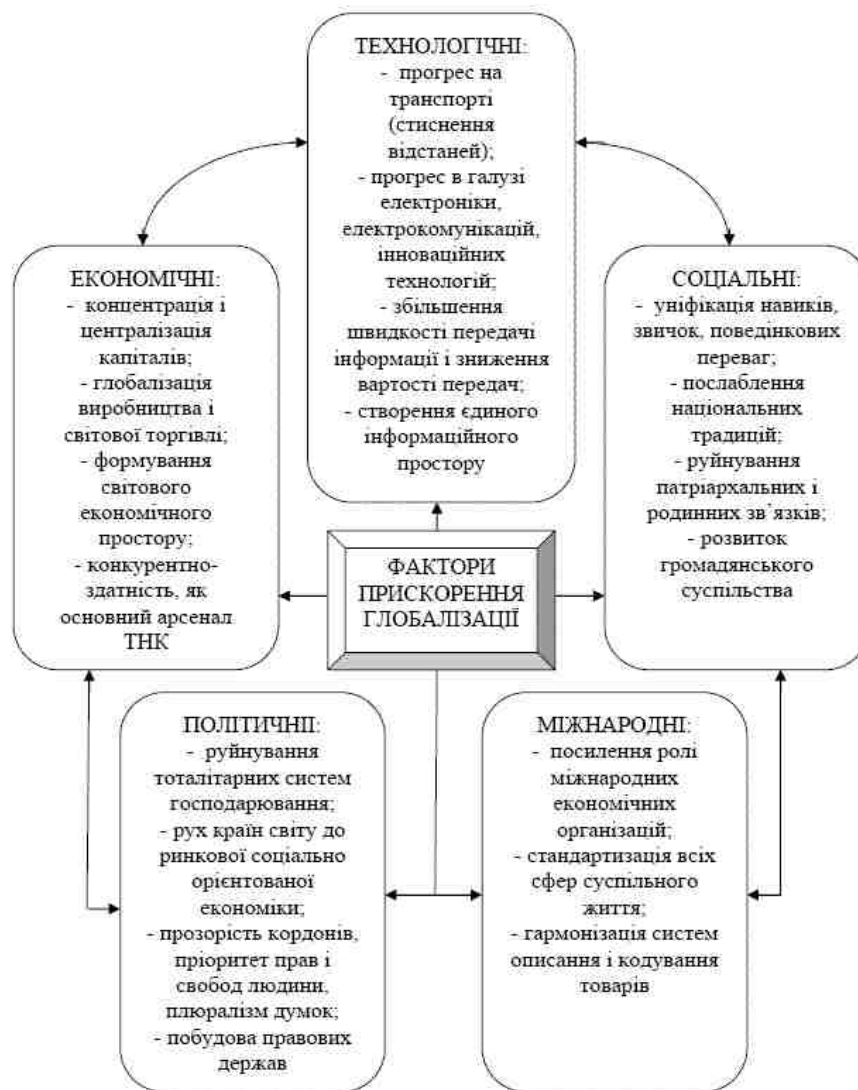

Рис. 1. Фактори прискорення глобалізації

Ще одним прикладом значення важливості людського капіталу та людського розвитку як чинників глобалізації є соціально-економічні підходи до процесу глобалізації, що розкриває проф. А.П. Кудряшов в монографії «Формирование рыночных отношений в Украине: некоторые вопросы теории и практики». В монографії зазначається, що «глобалізацію можна представити як расширение экономической деятельности за пределы отдельных стран, она связана с экономической открытостью, взаимозависимостью торговых, финансовых, экономических и социально-культурных сфер» [1].

Участь у процесі глобалізації ТНК та теорію транснаціоналізації світогосподарського розвитку розкриває в своїх працях проф. І. Г. Ханін. Він стверджує, що передумовами цього процесу стали ті заходи, які запроваджувались провідними країнами та їх компаніями для створення сприятливих умов ведення бізнесу, починаючи з 1970-х років. До них, по-перше, необхідно віднести переміщення виробництва в країни, що розвиваються. Другим фактором, який «працював» на глобалізацію, стало суттєве збільшення частки послуг в структурі виробництва. Беручи до уваги той факт, що значення ТНК в наданні послуг не тільки дуже велике, але й постійно зростає, зокрема в фінансовому секторі, торгівлі, сфері інформаційних послуг, знов створюване в цій галузі діяльності багатство також активно сприяло розгортанню процесів глобалізації. Третій фактор – «перегрів» фінансового ринку та порушення раціональних пропорцій між фізичним та фіктивним капіталом. Четвертий фактор – розвиток гіперконкуренції, яка в 1990-х рр. призвела до серії злиттів провідних компаній світу в різних галузях економіки – від банківського сектора до автомобільної та нафтогазової промисловості. П'ятим фактором стало широкомасштабне формування е-бізнеса: широке використання електронних каналів зв'язку для нових методів управління виробництвом і торгівлею, а також поява електронного бізнесу [7, с. 72].

Як можна побачити, І. Г. Ханін та І. Л. Сазонєв пов'язують людський розвиток тільки із прагматичними цілями глобальних компаній. Слід вважати, що

глобалізація є також всесвітнім процесом, який сприяє розвитку ТНК. Глобалізація забезпечує ТНК напрями розвитку за такими позиціями: а) значне зменшення залежності ТНК від держави шляхом можливостей самостійного вибору обсягів податкових платежів, вибору масштабів соціальної відповідальності, появи можливості прямого впливу на урядові органи, шляхом використання різних механізмів впливу на суб'єкти міжнародних економічних відносин в будь-якому регіоні планети, в т.ч. із застосуванням військової сили; б) розробка та розгортання нової ефективної системи впливу на потенційно більш слабких партнерів в сфері торгівлі, послуг, фінансів і технологій; в) ліквідація бар'єрів на шляху просування до ринку без кордонів, що потребує ліквідації військових, політичних, національних, релігійних, культурних та гуманітарних протиріч шляхом докорінного реформування діючої системи міжнародних відносин за всім спектром їх функціонування; г) створення соціальних і економічних механізмів, використання яких дасть змогу раціонально вирішувати питання взаємодії ТНК і держави, міжнародними організаціями та громадськістю; д) формування фінансових та матеріальних резервів по секторах ринку, спроможних штучно розділяти кордони ринків ТНК в залежності від кон'юнктури, купівельної спроможності споживачів і соціальної ситуації в регіональному або в глобальному масштабі [7, с. 80].

Такий підхід до глобалізації та участі ТНК в світогосподарському розвитку може бути привабливим для ТНК, але є неприйнятним для цілого ряду соціальних груп, і це призводить до антиглобалістських настроїв, які націлені, перш за все проти ТНК. Для багатьох жителів планети ТНК є уособленням глобалізації, її визитною карткою. Однак спроби протесту антиглобалістів можуть бути лише важелями для надання глобалізації більш раціонального і соціально позитивного характеру. Узагальнений аналіз головних загроз глобалізації світової економіки представлений на рис. 2.

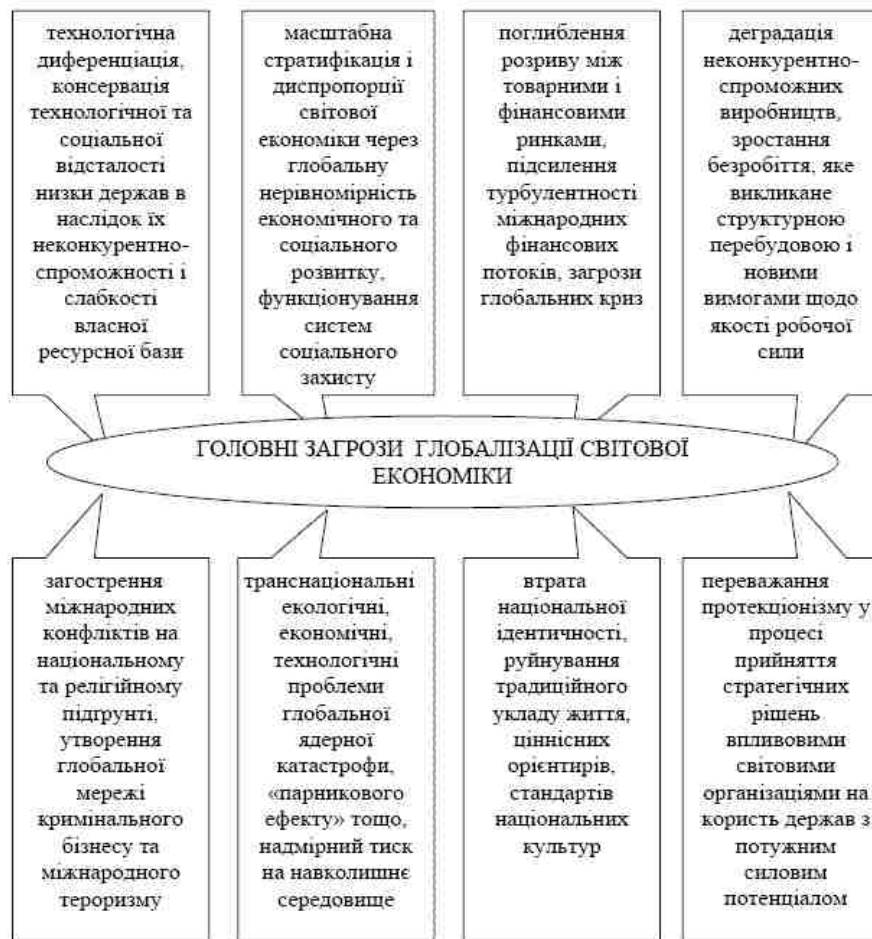

Рис. 2. Головні загрози глобалізації світової економіки

Висновки. Глобалізація економічного життя за останні два десятиліття стала однією з найбільш актуальних проблем економічної науки, предметом запеклих дискусій. Це обумовлено прискореним розвитком комунікаційно-інформаційних систем, що значно поглиблюють ресурси людського розвитку з питань отримання інформації, збільшення мобільності та якості людського потенціалу.

Світова економіка поступово трансформується в систему, в якій міжнародне перетікання продуктивних капіталів і трудових послуг визначається різницею рівнів доходів (прибутку на капітал і величини оплати праці) в різних частинах цієї системи. Капітал і праця перетікають з регіонів з низьким рівнем доходів в регіони з їх високим рівнем. Процес глобалізації економіки охоплює всі аспекти виробництва і обміну. Вона розширює до планетарних масштабів не тільки фінансові ринки та інформаційні потоки, не тільки ринки багатьох товарів і послуг, але й ринки головних чинників виробництва – капіталу і праці.

З огляду на виявлення основних системоутворюючих характеристик глобалізації світового економічного простору місце України в ньому повинно визначатися вітчизняними конкурентними перевагами в сфері фундаментальних і прикладних наукових розробок, просуванням на світові ринки інноваційних технологій (аерокосмічних, мікробіологічних, нанотехнологічних, освітніх), поставками сировинних ресурсів та екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

Література

1. Кудряшов А. П. Формирование рыночных отношений в Украине: некоторые вопросы теории и практики / [Н. В. Апатова, А. П. Кудряшов, С. П. Наливайченко]; под ред. д. э. н., проф. Кудряшова А. П. – Симферополь: Таврия, 2004. – 368 с.
2. Світова економіка і міжнародні відносини: понятійно-термінологічний словник / за ред. І.Л. Сазонця, Н.В. Стукало, О.М. Сазонь, М.А. Шепелєва. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 575 с.
3. Кастельс М. Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура: пер. с англ./ Кастельс М.; [пер. с англ.]; [наук. ред. О.І. Шкаратан]. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – С. 51.
4. Сазонь О. М. Інформаційна складова глобальних економічних процесів / Сазонь О. М. – Донецьк: «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 360 с.
5. Макогон Ю. В. – Внешнеэкономическая деятельность и внешнеэкономические связи Украины / Макогон Ю. В. // Экономист. – 2001. – №12. – С. 70-73.
6. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / Соколенко С. І. – К.: Логос, 1999. – 568 с.
7. Ханін І.Г. Теорія транс націоналізації світової економіки: підручник / І.Г. Ханін, І.Л. Сазонь. – Донецьк: Юго-Восток, 2011. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2011 р.